

ادعیه اجتماعی شیعه مطالعه موردی دعای مکارم الاخلاق

محمود تقی زاده داوری^۱

تاریخ وصول: ۱۴۰۴/۰۸/۲۱ / تاریخ تصویب نهایی: ۱۴۰۴/۰۸/۳۰
(DOI): 10.22034/shistu.2025.2077564.2570

چکیده

ادعیه اجتماعی شیعه شاخه‌ای از الاهیات اجتماعی شیعه است که شامل حدیث اجتماعی، تفسیر اجتماعی، فقه اجتماعی، کلام اجتماعی، اخلاق اجتماعی و ادعیه اجتماعی می‌باشد. ادعیه اجتماعی بر خلاف ادعیه فردی که تنها بازگوکننده رابطه فرد دعاکننده و خداوند عالم است، حاکی از رابطه فرد دعاکننده و خداوند و مردم (ناس) و اصحاب و اقربا و اعضای جامعه می‌باشد و مجموعه ارزش‌های مثبت و منفی اجتماعی در قالب فضایل و محاسن و مکارم، و رذایل و معایب و جرایم را در دعاهای رهبران شیعه به ما معرفی می‌کند. قلمرو ادعیه اجتماعی شیعه کاملاً گسترده است و تمامی عرصه‌های حیات اجتماعی و روابط جمعی و حوزه عمومی زندگی ما از خانواده، بستگان و اقوام و معاشران؛ معاش و داد و ستد و کسب و کار، و ارتشاء و انصاف، و فقر و غناء؛ تعلیم و تربیت و معلمان و مربیان و متعلمان و تربیت‌کنندگان؛ و ریاست و مروت‌سیت و مدیریت و عدالت و انصاف و ظلم و زور و ستم و تبعیض و فساد و بغی و طغیان؛ و اعمال عبادی و معنوی جمعی همچون نماز جماعت و جمعه و حج را شامل می‌شود. این دعاها درصدد تقلیل روحیه رقابت و ضدیت و کارشکنی و بدبینی در روابط جمعی، و ترویج و گسترش ارزش‌های سازنده دگردوستانه و دگرخواهانه و خوشبینانه و همدلانه در میان افراد جامعه است که مطابق با خیر و صلاح جمعی بوده و پیوند و همبستگی و انسجام اجتماعی را ارتقاء بخشیده و کارکرد حیات‌بخش بخش‌های مختلف جامعه را تداوم خواهد بخشید. در این مقاله امور اجتماعی مذکور در دعای شریف مکارم‌الاخلاق مورد مطالعه قرار گرفته که از متون دعایی معروف شیعی به شمار می‌آید.

کلیدواژه‌ها: دعاهای اجتماعی شیعه، الاهیات اجتماعی شیعه، معنویت شیعی.

مقدمه

ادعیه اجتماعی شیعه به آن بخش از دعاها و مناجات‌های پیامبر امین صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و اوصیاء طاهرین او، ائمه معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَام اطلاق می‌شود که مرتبط با حیات اجتماعی، روابط اجتماعی، نهادهای اساسی زندگی اجتماعی انسان‌ها از قبیل خانواده، معیشت، تعلیم و تربیت، ریاست و حکومت، دیانت و معنویت بوده و امامان شیعی عَلَيْهِمُ السَّلَام در ادعیه خود در این مقولات با خداوند گفت‌وگو و درخواست اجابت داشته‌اند. آنچه که مربوط به زندگی روزمره و یا حوزه عمومی زندگی ما می‌شود همچون ازدواج و همسرگزینی، رعایت حال والدین و همسر و فرزندان، فامیل و بستگان؛ و یا معیشت و کار و داد و ستد و فقر و غنا، درست‌فروشی و کم‌فروشی و دزدی و ارتشاء؛ و یا سیاست و حکومت و عدالت و انصاف، و اعمال سلطه و زور و اجبار و فشار و قهر و تسلیم و انقیاد و اطاعت‌پذیری و طغیان و عصیان و شورش و فتنه؛ و یا آموزش و تعلیم و تربیت و مهارت و معلّم و متعلّم و مربّی و علم‌های مفید و مضرّ؛ و دیانت و معنویت، عالم ربانی و متعلّم علی سبیل نجات و همج رعاع، اتباع کلّ ناعق (عالم ربانی و پرورش‌دهنده، و آموزنده‌ای بر راه نجات و رهایی بندگان خداوند از مشکلات و معضلات، و فرومایه و بی‌پایه‌ای چون خَس و خاشاک که به دنبال هر آواز و بادی، به هر سوئی روان است، نهج‌البلاغه، حکمت ۱۴۷) که در دعاها و مناجات‌های متأثر از ائمه هدی عَلَيْهِمُ السَّلَام به ما رسیده است را ادعیه اجتماعی شیعه / و یا شیعی اصطلاح می‌کنیم.

ادعیه اجتماعی شیعه یکی از شش شاخه معرفت‌الاهیات اجتماعی شیعه است که در کنار تفسیر اجتماعی شیعه، حدیث اجتماعی شیعه، فقه اجتماعی شیعه، کلام اجتماعی شیعه و اخلاق (نقلی) اجتماعی شیعه قرار دارد که در ضمن حالت تصرّح و التماس و استغاثه و طلب و درخواست، از نگاه و نگرش امام عَلَيْهِ السَّلَام به عصر و زمانه و جامعه و مردم و مواجهه و تعامل امام عَلَيْهِ السَّلَام با آنان حکایت می‌کند.

مسائل و مباحث‌الاهیات اجتماعی در آثار متفکران شیعی معاصر مطرح شده است. بخش‌المرابطه فی‌الاسلام که ذیل آیه شریفه یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (آل‌عمران / ۲۰۰) در تفسیر شریف‌المیزان مرحوم علامه طباطبائی رَحِمَهُ اللهُ (کلام فی‌المرابطه فی‌المجتمع الاسلامی، جلد ۴، ص ۹۲-۱۳۳) مطرح شده

و یا بحث مالکیت که در کتاب مالکیت در اسلام مرحوم آیه الله سید محمود طالقانی شرح شده (چاپ شرکت سهامی انتشار)، و یا بحث اُمت و امامت که مرحوم دکتر علی شریعتی (مجموعه آثار، شماره ۲۶) آن را شرح داده، و یا مجموعه مباحث اجتماعی ای که آقایان دکتر سید محمد بهشتی و دکتر محمد جواد باهنر و دکتر گلزاده غفوری و سید ابوالفضل برقعی در کتاب مشهور شناخت اسلام (چاپ دفتر نشر فرهنگ اسلامی) آورده اند، و نیز کتاب مهمّ جامعه و تاریخ استاد شهید مرتضی مطهری (مجموعه آثار، ج ۵) و یا کتاب جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن، مرحوم استاد مصباح یزدی (چاپ سازمان تبلیغات اسلامی) که در واقع خوانش انتقادی ایشان بر کتاب شهید مطهری است، و یا کتاب السنن التاریخیه فی القرآن شهید سید محمد باقر صدر (بی نا، بی تا)، و یا مجلّات اجتماعی و اقتصادی از مجموعه ۱۲ جلدی الحیة مرحوم استاد محمدرضا حکیمی و برادران ایشان (چاپ دفتر نشر فرهنگ اسلامی)، و یا آنچه که در مجموعه آثار مرحوم امام موسی صدر درباره زن و خانواده و جوان و دین و مسایل جهان امروز آمده (چاپ مؤسسه فرهنگی و تحقیقاتی امام موسی صدر، تهران)، همگی از ادبیات غنی ای حکایت می کند که هر یک از این نمایندگان اندیشه شیعی معاصر در شرح و بسط و توضیح و تفسیر بخش هایی از إلهیات اجتماعی نگاشته اند. درباره همین موضوع پایان نامه ها و رساله های متعدّدی با راهنمایی و یا مشاوره اینجانب در دانشگاه های مختلف کشور به شرح زیر نوشته شده است.

- قشربندی اجتماعی در قرآن کریم، اکرم چیتی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۷.
- بررسی مقایسه ای دیدگاه های استاد مطهری و دکتر شریعتی درباره نابرابری های اجتماعی، فریبرز حیدری، دانشگاه قم، ۱۳۸۸.
- إلهیات اجتماعی در آثار امام خمینی علیه السلام، محمدیاسر شافعیان، دانشگاه قم، زمستان ۱۳۸۹.
- بررسی کارکردهای اجتماعی دین در اندیشه عالمان شیعی معاصر، مرتضی چنگیزی، دانشگاه قم، تابستان ۱۳۸۹.
- بررسی کارکردهای دین در زندگی بشر از دیدگاه علما و دانشمندان شیعی معاصر، محمدرضا ابراهیم زاده، دانشگاه قم، خرداد ۱۳۸۹.

- بررسی إلهیات اجتماعی با تأکید بر کتاب جامعه و تاریخ استاد شهید مرتضی مطهری، فیاض رستمی‌کیا، دانشگاه قم، خرداد ۱۳۹۱.
- بررسی مباحث کلام اجتماعی استاد مصباح یزدی، محمدپور فخرآبادی، دانشگاه قم، ۱۳۹۲.
- بررسی آراء اجتماعی دکتر سیدحسین نصر، ناصر اکبریان رستاقی، دانشگاه قم، آبان ۱۳۹۲.
- بررسی و تحلیل واژه‌های اجتماعی قرآن کریم از دیدگاه اندیشمندان شیعی معاصر، هادی ایزدپناهی، دانشگاه قم، بهمن ۱۳۹۳.
- بررسی آراء کلام اجتماعی آیه‌الله جعفر سبحانی، سیروس تقوی‌زاده، دانشگاه قم، مهرماه ۱۳۹۴.
- ساحت‌ها و چگونگی بلوغ اجتماعی انسان در جامعه امام مهدی (عج)، سیدابوالفضل حسینی، دانشگاه معارف اسلامی، شهریور ۱۳۹۶.
- حق زن در بارداری و کنترل باروری از دیدگاه فقه امامیه و حقوق ایران، علی الهی، دانشگاه علامه طباطبائی، بهمن ۱۳۹۸.
- تحلیل إلهیات اجتماعی در جامع حدیثی الحیة، حسن نامنی، دانشگاه علامه طباطبائی، اردیبهشت ۱۴۰۰.
- إلهیات اجتماعی در آثار آیه‌الله جواد آملی، سروش روضه‌سرا، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۴۰۰.

قابل ذکر است که اصطلاح إلهیات اجتماعی تا سال ۱۳۸۷ در جامعه علمی کشور مغفول بود و رواج نداشت و در این سال بود که این اصطلاح در یک مصاحبه مطرح شد و به دنبال آن دوفصلنامه إلهیات اجتماعی با همکاری مؤسسه شیعه‌شناسی و دانشگاه قم منتشر گردید و سپس پژوهشکده إلهیات اجتماعی در دانشگاه قم تأسیس شد که گام مهمی در توسعه اندیشه اجتماعی إلهیات شیعه به شمار می‌رفت. باید یادآور شوم که پژوهش اینجانب در زمینه إلهیات اجتماعی در نهج‌البلاغه که نام فلسفه اجتماعی در نهج‌البلاغه بر آن گذارده بودم، در سال ۱۳۷۳ توسط بنیاد نهج‌البلاغه با عنوان مسایل

جامعه‌شناسی از دیدگاه امام علی علیه السلام منتشر شد که با تغییر محتوا و ساختاری نو، با عنوان *الاهیات اجتماعی* در سال ۱۳۹۹ به چاپ رسید که به عنوان منبع درسی در کلاس‌های درس *الاهیات اجتماعی* معرفی می‌شود.

دو پایان‌نامه بخصوص هم درباره ادعیه اجتماعی شیعه که زیر نظر اینجانب نوشته شده به شرح زیر حائز اهمیت می‌باشد:

- رویکرد صحیفه سجّادیه به اخلاق اجتماعی، حمیدرضا حق‌شناس، دانشگاه قم، ۱۳۸۶.
- بررسی و تحلیل آسیب‌های اجتماعی در ادعیه شیعی، محمدرضا معروف‌خانی، دانشگاه قم، ۱۳۹۰.

از میان ادعیه مأثور و معتبر شیعی، اینجانب دعای شریف مکارم الاخلاق حضرت امام علی بن الحسین السجّاد علیه السلام را برگزیدم زیرا بخش عمده بندهای آن، مربوط به حوزه اجتماعی و روابط انسان‌ها با یکدیگر است و من خود به شخصه سابقاً درباره ادعیه شیعی پژوهش مستقلی انجام نداده و علاقمند بودم تا این عرصه نور را بهتر به جامعه علمی کشور معرفی نمایم و اکنون خداوند مَنان را بر این توفیق شاکرم.

دعای مکارم الاخلاق، دعای شماره بیستم از ادعیه صحیفه سجّادیه موجود است که به زبور آل محمد صلی الله علیه و آله مشهور می‌باشد. صحیفه کامله سجّادیه شامل ۵۴ دعا و مناجات حضرت علی بن الحسین، امام زین‌العابدین، السجّاد علیه السلام است که از طریق فرزند شهیدش زید بن علی علیه السلام و نوه شهیدش یحیی بن زید بن علی علیه السلام، مدفون در ولایت سرپُل، در شمال افغانستان فعلی، روایت شده و به دست ما رسیده است.

و اما سند کتاب شریف صحیفه کامله سجّادیه را ظاهراً برای نخستین بار ابوالمفضل الشیبانی (۲۹۷-۳۸۷ هـ) در کتاب خود به نام *کفایة الاثر* به شرح زیر نقل کرده است: «حدیث کرد ما را عامر بن عیسی بن عامر سیرافی در مکه در ماه ذی الحجّة سال ۳۸۱، گفت حدیث کرد مرا ابومحمد حسن بن محمد بن یحیی (بن) حسن بن جعفر بن عبیدالله

بن حسین بن علی بن ابی‌طالب علیه السلام. گفت حدیث کرد ما را محمد بن مطهر، گفت حدیث کرد مرا پدرم، گفت حدیث کرد مرا عمیر بن متوکل از پدرش متوکل بن هارون، گفت یحیی بن زید را پس از شهادت پدرش در حالی که متوجه خراسان بود ملاقات کردم و مردی را به پایه عقل و فضل او ندیدم. (آنگاه حدیث را ادامه می‌دهد تا آنجا که می‌گوید: سپس صحیفه کامله‌ای را که دعاهای علی بن الحسین علیه السلام در آن بود به من نشان داد. (صحیفه کامله سجادیه، ترجمه صدرالدین بلاغی، ص ۱۰-۱۱)

شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان عکبری / تلُعکبری بغدادی (۳۳۸-۴۱۳ هـ) در کتاب معروف خود الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد (جزء ثانی، ص ۱۵۳) به بخش مربوط به ذکر اخبار حضرت علی بن الحسین علیه السلام به «ادعیه» آن حضرت تصریح داشته و نمونه‌هایی از آن را آورده است.

آنگاه ابوالعباس احمد بن علی نجاشی (۳۷۲-۴۵۰ هـ) در کتاب رجال خود، ذیل شماره ۱۱۴۴، به نقل از متوکل بن عمیر بن متوکل از یحیی بن زید، «دعاء الصحیفه» را روایت کرده است (چاپ انتشارات اسلامی، قم، ۱۴۰۹، ص ۴۲۶)

سپس شیخ الطائفه، ابوجعفر محمد بن الحسن الطوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ) در کتاب فهرست خود روایت متوکل بن عمر بن متوکل از یحیی بن زید بن علی بن الحسین علیه السلام و «دعاء الصحیفه» را ذکر کرده (منشورات شریف رضی، قم، بی‌تا، ص ۱۷۰، شماره ۷۴۷) و در کتاب رجال خود هم (چاپ دفتر انتشارات اسلامی، قم) به شماره ۵۳ روایت ابن همام از علی بن مالک درباره «دعاء الصحیفه» را آورده است.

از میان ادعیه روح‌بخش صحیفه سجادیه، دعای شریف مکارم الاخلاق (دعای بیستم) را جهت پژوهش خود برگزیدم زیرا به ذهن رسید بخش عمده این دعا مربوط به روابط و مسائل اجتماعی است و من خود علاقمند بودم درباره دعاهای اجتماعی، پژوهش مستقلی انجام دهم.

* بررسی بندهای اجتماعی دعای مکارم الاخلاق و مَرَضَى الافعال (درخواست اخلاق ستوده و افعال پسندیده)

این دعای شریف حاوی ۲۰ صلوات و ۲۰ بند است، و همانگونه که از عنوان آن روشن می‌شود به اخلاق ستوده و افعال پسندیده فردی و اجتماعی اختصاص دارد. هر یک از این بندها در ابتدا ترجمه و توضیح داده شده و سپس بندهای فردی و اجتماعی آن استخراج و دسته‌بندی می‌شود.

صلوات اول

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ اٰلِهٖ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعاء بر پیامبر دین اسلام و اُمت اسلامی، دعائی اجتماعی است)

* وَ بَلِّغْ بِاِيْمَانِيْ اَكْمَلَ الْاِيْمَانِ - و ایمان مرا به کامل‌ترین مرتبه برسان. (ایمان، امری روانی و فردی است)

* وَ اجْعَلْ يَقِيْنِيْ اَفْضَلَ الْيَقِيْنِ - و یقین مرا برترین یقین قرار ده. (یقین، امری روانی و فردی است)

* وَ اَنْتَهٗ بِنِيْتِيْ اِلٰى اَحْسَنِ النَّيَاتِ - و نیت مرا به بهترین / خالص‌ترین نیت‌ها برسان. (نیت، امری روانی و فردی است)

* وَ بَعْمَلِيْ اِلٰى اَحْسَنِ الْاَعْمَالِ - و عمل مرا به بهترین / سازنده‌ترین عمل‌ها ارتقاء ده. (عمل، امری فردی است)

* اَللّٰهُمَّ وَفِّرْ بِلُطْفِكَ نِيْتِيْ - خداوندا نیت مرا از هر شائبه‌ای پاک ساز. (نیت، امری روانی و فردی است)

* وَ صَحِّحْ بِمَا عِنْدَكَ يَقِيْنِيْ - و یقین مرا به آنچه که نزد توست (یقین درست و حق) تصحیح کن. (یقین، امری روانی و فردی است)

* وَ اسْتَصْلِحْ بِقُدْرَتِكَ مَا فَسَدَ مِنِّيْ - و به قدرت خودت آنچه که از من به تباهی رفته، به صلاح آر. (اصلاح فساد در اینجا می‌تواند امری فردی و اجتماعی باشد)

صلوات دّوم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعای بر پیامبر و خاندان او، دعائی اجتماعی است)

* وَ اَكْفِنِيْ مَا يَشْغُلُنِي الْاِهْتِمَامُ بِهِ - و مرا نسبت به اموری که اهتمام به آنها باعث دل‌مشغولی‌ام می‌شود، کفایت کن. (این امور مهمه که موجب دلمشغولی است ممکن است امور فردی باشد و یا امور جمعی، ولی امام علیه السلام در اینجا امور مهمه مدّ نظر خود را مطرح فرموده‌اند)

* وَ اسْتَعْمِلْنِيْ بِمَا تَسْأَلْنِيْ غَدًا عَنْهُ - و مرا به آنچه که فردا از آن می‌پرسی به کار گمار. (سؤال از اموری در قیامت، امری إلهیاتی و فردی است)

* وَ اسْتَفْرِغْ اَيَّامِيْ فِيمَا خَلَقْتَنِيْ لَهٗ - و ایام مرا برای آن اهدافی که مرا برای آنها آفریده‌ای، مصروف دار. (صرف وقت در امور معنوی، امری إلهیاتی و فردی است)

* وَ اَغْنِنِيْ وَ اَوْسِعْ عَلَيَّ فِي رِزْقِكَ - و غنا و بی‌نیازی به من ده و رزق و روزی‌ات را بر من توسعه بخش. (بی‌نیازی و وسعت رزق و روزی، امری مالی، روانی و فردی است)

* وَ لَا تَقْتِنِيْ بِالنَّظْرِ - و مرا به نگرستن و حسرت خوردن در مال و منال و مقام مردم مفتون و مبتلا مساز. (نگرستن و حسرت خوردن به مال و مقام مردم، حالتی روانی به امور اجتماعی است)

* وَ اَعِزَّنِيْ وَ لَا تَبْتَلِنِيْ بِالْكِبْرِ - و مرا عزّت ده و عزیز گردان و مرا مبتلا و گرفتار به کبر و خودبزرگ‌بینی نکن. (عزّت و تکبر امری اجتماعی است)

* وَ عَبَّدْنِيْ لَكَ - و مرا عبد و بنده (مطیع) خود قرار ده. (عبودیت، امری روانی و فردی است)

* وَ لَا تُفْسِدْ عِبَادَتِيْ بِالْعُجْبِ - و عبادت مرا با خودشیفتگی تباه مکن. (عُجْب، امری روانی و فردی است)

* وَ أَجْرٍ لِلنَّاسِ عَلَى يَدَيِ الْخَيْرِ - و به دست من کارهای خیر برای مردم جاری کن. (خیر رساندن به مردم، امری اجتماعی است)

* وَ لَا تَمَحَّقْهُ بِالْمَنْ - و آن کار خیر را با منت نهادن به مردم باطل مساز. (منت نهادن به مردم، امری اجتماعی است)

* وَ هَبْ لِي مَعَالِيَ الْأَخْلَاقِ - و به من اخلاق عالیه و متعالی عطا فرما. (دعای فردی است)

* وَ اغْصِنِي مِنَ الْفَخْرِ - و مرا از فخر فروشی و مباهات بر دیگران مصون بدار. (فخرفروشی به مردم، امری اجتماعی است)

صلوات سَوِّم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (درخواست درود بر محمد و خاندان او، امری اجتماعی است)

* وَ لَا تَرْفَعْنِي فِي النَّاسِ دَرَجَةً اِلَّا حَطَطْتَنِي عِنْدَ نَفْسِي مِثْلَهَا - و مرا در نزد مردم به درجه و مرتبه‌ای بالا مبر، مگر آنکه به همان اندازه مرا در نفس خودم فرود / پائین آوری. (درخواست تعادل بین ترفیع بین مردم و تقلیل و تنزیل در درون خود، امری روانی و هم اجتماعی است)

* وَ لَا تُحِدِثْ لِي عِزًّا ظَاهِرًا اِلَّا اَحَدَثْتَ لِي ذِلَّةً بَاطِنَةً عِنْدَ نَفْسِي بِقَدَرِهَا - و برای من عزّتی ظاهر و روشن ایجاد مکن مگر آنکه به همان اندازه برای من در نفس و جانم، خواری و فرومایگی درونی ایجاد کنی. (درخواست حفظ توازن بین عزّت ظاهری و ذلّت باطنی، امری روانی و اجتماعی است)

صلوات چهارم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (صلوات بر پیامبر و خاندان او، دعای اجتماعی است)

* وَ مَتَّعْنِي بِهُدًى صَالِحٍ لَا اَسْتَبْدِلُ بِهٖ - و مرا به راه هدایت شایسته‌ای بهره‌مند گردان به گونه‌ای که آن را با راه دیگری تبدیل و جابه‌جا نکنم. (درخواست هدایتی که قابل تغییر نباشد، امری روانی، فردی و اجتماعی است)

* وَ طَرِيقَةَ حَقِّ لَا أَزِيعُ عَنْهَا - و مرا در راه حق و درستی قرار ده که از آن منحرف نگردم.
(درخواست راه حقی که انحراف در آن نباشد، امری اجتماعی است)

* وَ نِيَّةٍ رُشِدٍ لَا أَشْكُ فِيهَا - و مرا از نیت صوابی بهره‌مند ساز که هیچگاه در آن تردید نکنم.
(نیت صوابی که شک و تردید در آن نباشد، امری روانی و فردی است)

* وَ عَمْرُنِي مَا كَانَ عُمْرِي بِدُلَّةٍ فِي طَاعَتِكَ - و عمری طولانی به من ده آنچنانکه در راه طاعت تو صرف شود. (درخواست عمر طولانی که در عبادت سپری شود، امری بین‌رشته‌ای زیست‌شناسی، طب، روان‌شناسی و تغذیه و ... بوده و امری فردی و اجتماعی است)

* فَإِذَا كَانَ عُمْرِي مَرْتَعًا لِلشَّيْطَانِ فَأَقْبِضْنِي إِلَيْكَ قَبْلَ أَنْ يَسْبِقَ مَقْتِكَ إِلَيَّ أَوْ يَسْتَحْكِمَ غَضَبَكَ عَلَيَّ - پس هنگامی که عمر من چراگاه شیطان و شیطنت شود، پیش از آنکه دشمنی و قهر تو بر من روی آورد و یا غضب و خشم تو در من پابرجا گردد، مرا به سوی خود قبض روح کن و جان مرا بستان. (درخواست قبض روح در صورت مبتلا شدن به شیطنت و ابتلا به خشم خداوند، امری فردی و اجتماعی است)

* اَللّٰهُمَّ لَا تَدَعْ خَصْلَةَ تَعَابٍ مِنِّيْ اِلَّا اَصْلَحْتَهَا - خداوندا هیچ خوی و خصلتی که عیب شمرده می‌شود را در من باقی نگذار مگر آنکه آن را به صلاح آوری و اصلاح کنی.
(درخواست اصلاح خصلت‌های معیوب، امری فردی و اجتماعی است)

* وَ لَا عَائِبَةً اُوْنِبُ بِهَا اِلَّا حَسَنْتَهَا - و هیچ عیب و صفت نکوهیده‌ای که موجب نکوهش من است را در من وامگذار مگر آنکه آن را نیکو سازی. (درخواست نکو گردانیدن عیوب نکوهیده امری فردی و اجتماعی است)

* وَ لَا اَكْرُوْمَةً فِيْ نَاقِصَةٍ اِلَّا اَتَمَمْتَهَا - و هیچ خصلت کریمه‌ای را در من ناقص و نیمه تمام وامگذار مگر آنکه آن را به اتمام رسانده و کامل گردانی. (درخواست کامل کردن خصلت‌های کریمانه، امری فردی و اجتماعی است)

صلوات پنجم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (صلوات بر پیامبر و خاندان او، دعای اجتماعی است)

* وَ اَبْدِلْنِيْ مِنْ بَغْضَةِ اَهْلِ الشَّنَانِ الْمَحَبَّةَ - بَغْضُ و کینه‌توزی اهل عداوت با من را به محبت (آنها نسبت به من) تبدیل کن. (درخواست تبدیل بغض و کینه اهل عداوت به محبت امری اجتماعی است)

* وَ مِنْ حَسَدِ اَهْلِ الْبُغْيِ الْمَوَدَّةَ - و حسادت اهل دشمنی به من را به مودت و دوستی آنها نسبت به من تبدیل کن. (درخواست تبدیل حسادت اهل دشمنی به مودت و دوستی، امری اجتماعی است)

* وَ مِنْ ظَنِّ اَهْلِ الصَّلَاحِ الثَّقَةَ - و سوءظن و بدگمانی اهل صلاح و شایستگی نسبت به من را به وثاقت و اعتماد آنها تبدیل کن. (درخواست تبدیل عداوت سوء ظن اهل صلاح به وثاقت و اعتماد، امری اجتماعی است)

* وَ مِنْ عَدَاوَةِ الْاَدْنِيْنَ الْوَلَايَةَ - و عداوت و خصومت نزدیکان به من را به ولایت و محبت و دوستی آنها به من تبدیل کن. (درخواست تبدیل عداوت و خصومت نزدیکان به ولایت و محبت، امری اجتماعی است)

* وَ مِنْ عُنُوْقِ ذَوِي الْاَرْحَامِ الْمَبْرَّةَ - و بدرفتاری خویشان و بستگان من نسبت به من را به نیکو و خوش رفتاری آنها تبدیل فرما. (درخواست تبدیل بدرفتاری خویشان به خوش رفتاری، امری اجتماعی است)

* وَ مِنْ خِيْلَانِ الْاَقْرَبِيْنَ النَّصْرَةَ - و سُستى و بی‌اعتنایی فامیل و اقربا نسبت به من را به نصرت و یاری‌گری آنها تبدیل کن. (درخواست تبدیل بی‌اعتنایی فامیل به یاری‌گری، امری اجتماعی است)

* وَ مِنْ حُبِّ الْمُدَارِيْنَ تَصْحِيْحَ الْمِقَّةِ - و دوستی ناپایدار مجامله‌کاران و تملق‌گویان نسبت به من را به تصحیح و اصلاح دوستی آنها تبدیل فرما. (درخواست تبدیل دوستی ناپایدار مجامله‌گران به دوستی پایدار، امری اجتماعی است)

* وَ مِنْ رَدِّ الْمُؤَلَّفِينَ كَرَمَ الْعِشْرَةِ - و دست رد ملبسان و معاشران نسبت به من را به معاشرت کریمانه و عزتمندانه آنها تبدیل فرما. (درخواست رد و عدم معاشرت به معاشرت کریمانه، امری اجتماعی است)

* وَ مِنْ مَرَاةِ خَوْفِ الظَّالِمِينَ حَلَاوَةَ الْأَمْنَةِ - و تلخی ترس از ظالمان و ستم‌کاران را به شیرینی امنیتی و ایمنی از تعدی آنها نسبت به من تبدیل کن. (درخواست تبدیل تلخی ترس از ظالمان به شیرینی امنیتی از تعدی آنها امری اجتماعی است)

صلوات ششم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (صلوات بر پیامبر و خاندان او، دعای اجتماعی است)

* وَ اجْعَلْ لِيْ يَدًا عَلٰى مَنْ ظَلَمَنِيْ - و بر کسی که به من ظلم می‌کند، دست (قوی / برتری) به من ده. (درخواست دست قوی‌تر بر ظالم، دعایی اجتماعی است)

* وَ لِسَانًا عَلٰى مَنْ خَاصَمَنِيْ - و در برابر آن کسی که با من به مخاصمه و مجادله برخاسته، زبان (گویایی) به من ده. (درخواست زبان گویا در برابر فرد دشمنی جو، دعایی اجتماعی است)

* وَ ظَفْرًا بِمَنْ عَانَدَنِيْ - و در برابر آن کسی که با من عناد و دشمنی می‌ورزد، ظفر و پیروزی ده. (درخواست پیروزی بر دشمن، دعایی اجتماعی است)

* وَ هَبْ لِيْ مَكْرًا عَلٰى مَنْ كَايَدَنِيْ - و در برابر کسی که به من کید و نیرنگ می‌ورزد، مکر و حيله‌ای (برتر) عطا فرما. (درخواست مکر و حيله برتر در برابر فرد نیرنگ باز، دعایی اجتماعی است)

* وَ قُدْرَةً عَلٰى مَنْ اضْطَهَدَنِيْ - و در برابر کسی که مرا مقهور می‌خواهد، قدرت و برتری به من عطا کن. (درخواست قدرت در مقابل فردی که خواهان مقهوریت من است، دعایی اجتماعی است)

* وَ تَكْذِيباً لِمَنْ قَصَبْتَنِي - و در برابر کسی که به من عیب و دشنام می گوید، قدرت تکذیب و آشکار ساختن دروغش را عطا نما. (درخواست آشکار ساختن دروغ فرد عیب جو، دعایی اجتماعی است)

* وَ سَلَامَةً مِمَّنْ تَوَعَّدْتَنِي - و از کسی که مرا تهدید می کند، به من سلامتی ده. (درخواست سلامتی در برابر کسی که تهدید می کند، دعایی اجتماعی است)

* وَ وَفْقِي لِبَطَاعَةِ مَنْ سَدَّدْتَنِي وَ مُتَابَعَةِ مَنْ أَرْشَدْتَنِي - و مرا به اطاعت از کسی که مرا به راه سدید و صواب می دارد و پیروی از کسی که مرا ارشاد می کند، توفیق ده و موفق گردان. (درخواست توفیق اطاعت از کسی که راه صواب نشان می دهد و ارشاد می کند، دعایی اجتماعی است)

صلوات هفتم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (صلوات بر پیامبر و خاندان او، دعای اجتماعی است)

* وَ سَدَّدْتَنِي لِأَنَّ أَعَارِضَ مَنْ عَشَّيْتَنِي بِالنُّصْحِ - و مرا موفق بدار تا با کسی که با غش و دغلی با من برخورد کرده، با نصیحت و خیرخواهی با او مقابله کنم. (درخواست خیرخواهی در مقابله با کسی که غش و دغلی می ورزد، دعای اجتماعی است)

* وَ أَجْرِي مَنْ هَجَرْتَنِي بِالْبُرِّ - و کسی را که از من دوری گزیده، با برّ و نیکویی جزا و پاسخ ده. (درخواست جزای نیکو دادن به کسی که دوری گزیده، دعایی اجتماعی است)

* وَ أُثِيبَ مَنْ حَرَمْتَنِي بِالْبُدْلِ - و کسی که مرا محروم (از عطایا و حقوقم) ساخته به بذل و بخشش، عوض ده. (درخواست بخشش برای محروم کننده از حقوق، دعایی اجتماعی است)

* وَ أَكْفِي مَنْ قَطَعْتَنِي بِالصِّلَةِ - و کسی که از من بریده و قطع ارتباط کرده را با وصلت و پیوستن، مکافات کنم و جزا ده. (درخواست اتصال و ارتباط با کسی که قطع ارتباط کرده، دعایی اجتماعی است)

* وَ أَخَالَفَ مَنْ اغْتَابَنِي إِلَىٰ حُسْنِ الذِّكْرِ - و کسی را که از من غیبت کرده با ذکر خیر کردن از او، به مخالفت او برخیزم. (درخواست ذکر خیر برای غیبت‌کننده، دعایی اجتماعی است)

* وَ أَنْ أَشْكُرَ الْحَسَنَةَ وَ أَغْضِي عَنِ السَّيِّئَةِ - و از خوبی‌ها و حسنات دیگران، شکرگذاری کنم و از بدی‌ها و سیئات آنها درگذرم و چشم بپوشم. (درخواست تشکر از خوبی‌ها و گذشت از بدی‌ها، دعایی اجتماعی است)

صلوات هشتم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ اٰلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (صلوات بر پیامبر و خاندان او، دعای اجتماعی است)

* وَ حَلِّئِي بِحُلِيِّ الصَّالِحِينَ - و مرا به حُلیه و زیور صالحان آراسته و مزین گردان. (درخواست مزین شدن به زینت صالحان، دعایی اجتماعی است)

* وَ اَلْبَسْنِي زِينَةَ الْمُتَّقِينَ فِي بَسْطِ الْعَدْلِ وَ كَظْمِ الْغَيْظِ وَ اِطْفَاءِ النَّائِرَةِ - و زینت اهل تقوی و اهل شرم را بر من بپوشان در گستردن عدل و داد و فروخوردن غیظ و خشم و خاموش کردن آتش عداوت و دشمنی. (درخواست پوشیدن لباس اهل تقوی در گستردن عدالت و فرو خوردن خشم و خاموش کردن آتش دشمنی، دعایی اجتماعی است)

* وَ صَمِّ اَهْلِي الْفُرْقَةِ وَ اِصْلَاحِ ذَاتِ الْبَيْنِ - و پیوند دادن اهل تفرقه و از هم جداشدگی و اصلاح و آشتی میان مردم. (درخواست پیوند دادن اهالی از هم جداشده، دعایی اجتماعی است)

* وَ اِفْشَاءِ الْعَارِفَةِ وَ سِتْرِ الْعَائِبَةِ - و در افشاء و تبلیغ نیکی‌ها و استتار و پوشاندن عیب‌های مردم. (درخواست ترویج نیکی‌ها و پوشاندن عیب‌ها، دعایی اجتماعی است)

* وَ لِيْنِ الْعَرِيكَةِ وَ خَفْضِ الْجَنَاحِ - و در نرم‌خوئی و فروتنی نسبت به مردم. (درخواست نرم‌خویی و فروتنی، دعایی اجتماعی است)

* وَ حُسْنِ السَّيْرِ وَ سُكُونِ الرِّيحِ وَ طَيْبِ الْمُخَالَقَةِ - و در سیره و رویه نیک، و در آرام نگه داشتن باد غرور از سر، و در خوش خوئی و حُسن معاشرت با مردم. (دعایی اجتماعی است)

* وَ السَّبْقِ إِلَى الْفَضِيلَةِ وَ إِثَارِ التَّفَضُّلِ وَ تَرْكِ التَّعْيِيرِ وَ الْإِفْضَالِ عَلَى غَيْرِ الْمُسْتَحِقِّ - و در سبقت جستن در فضیلت‌ها، و در ترک سرزنش کردن دیگران، و تکریم نکردن کسی که مستحق تکریم نیست. (دعایی اجتماعی است)

* وَ الْقَوْلِ بِالْحَقِّ وَ إِنْ عَزَّ - و گفتن کلام حق هر چند که دشوار و سخت باشد. (دعایی اجتماعی است)

* وَ اسْتِقْلَالَ الْخَيْرِ وَ إِنْ كَثُرَ مِنْ قَوْلِي وَ فِعْلِي وَ اسْتِكْثَارِ الشَّرِّ وَ إِنْ قَلَّ مِنْ قَوْلِي وَ فِعْلِي - و در اندک و ناچیز شمردن خیر و نیکی در گفتار و افعال خود هر چند که بسیار و زیاد بوده باشد، و در کثیر و بسیار دیدن شرارت و بدی در گفتار و کردار، هر چند که اندک و ناچیز باشد. (دعایی اجتماعی است)

* وَ أَكْمَلَ ذَلِكَ لِي بِدَوَامِ الطَّاعَةِ وَ لُزُومِ الْجَمَاعَةِ وَ رَفْضِ أَهْلِ الْبِدْعِ وَ مُسْتَعْمِلِ الرَّأْيِ الْمُخْتَرَعِ - و این اوصاف را در من با استمرار اطاعت از تو، و التزام و همراهی با جماعت مردم، و کناره‌گیری از اهل بدعت‌های ناپسند، و صاحبان و کاربران رأی‌های خود در آورده به کمال رسان. (دعایی اجتماعی است)

صلوات نهم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعایی اجتماعی است)

* وَ اجْعَلْ اَوْسَعَ رِزْقِكَ عَلَيَّ إِذَا كَبُرْتُ وَ اَقْوَى قُوَّتِكَ فِيَّ إِذَا نَصَبْتُ - و گسترده‌ترین روزی‌هایت به من را در هنگام پیری‌ام، و قوی‌ترین قوت تو به من را هنگام درماندگی‌ام قرار ده. (دعایی فردی است)

* وَ لَا تَبْتَلِنِي بِالْكَسَلِ عَنْ عِبَادَتِكَ وَ لَا الْعَمَى عَنْ سَبِيلِكَ - و مرا به کسالت و کاهلی در عبادتت، و به کوری و ناپینایی در تشخیص راهت مبتلا نکن. (دعایی فردی است)

* وَلَا بِالَّتَعَرُّضِ لِخِلَافِ مَحَبَّتِكَ وَلَا مُجَامَعَةٍ مَنْ تَفَرَّقَ عَنْكَ وَلَا مُفَارَقَةٍ مَنِ اجْتَمَعَ إِلَيْكَ -
و مرا به ارتکاب کاری که خلاف محبت و دوستی توست، و همراه و توأم شدن با کسی که از
تو دور و متفرق شده، و جداسدن و فاصله گرفتن از کسی که به تو پیوسته، مبتلا مکن.
(دعایی اجتماعی است)

* اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ اَصُوْلُ بَكَ عِنْدَ الضَّرُوْرَةِ وَ اَسْأَلُكَ عِنْدَ الْحَاجَةِ وَ اَتَضَرَّعُ اِلَيْكَ عِنْدَ الْمَسْكِنَةِ
- خداوندا، مرا چنان کن که در هنگام ضرورت و تنگنایی به درگاه تو حمله برم و روی آورم،
و در هنگام حاجت از تو مسئلت نمایم، و در هنگام مسکنت و درماندگی به درگاه تو تضرع
و التماس نمایم. (دعایی فردی است)

* وَلَا تَقْتِنِيْ بِالْاِسْتِعَانَةِ بِغَيْرِكَ اِذَا اضْطُرَرْتُ وَلَا بِالْخُضُوْعِ لِسُوْاِلِ غَيْرِكَ اِذَا افْتَقَرْتُ وَلَا
بِالتَّضَرُّعِ اِلَى مَنْ دُوْنَكَ اِذَا رَهَبْتُ - و مرا به استعانت و درخواست کمک از غیر تو در هنگام
اضطرار و بیچارگی و به تضرع و التماس به سوی غیر تو در هنگام ترس، مفتون و گرفتار
مکن. (دعایی اجتماعی است)

* فَاسْتَحِقِّ بِذَلِكَ خِذْلَانِكَ وَ مَنْعَكَ وَ اِعْرَاضَكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ - که بدان سبب، مستحق
و سزاوار خذلان و خواری و منع و بی‌اعتنایی تو خواهم شد، ای رحم‌کننده‌ترین رحم‌کنندگان.
(دعایی اجتماعی است)

* اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ مَا يَلْقَى الشَّيْطَانُ فِيْ رُوْعِيْ مِنَ التَّمَنِّيِّ وَ التَّظَنِّيِّ وَ الْحَسَدِ ذِكْرًا لِعَظَمَتِكَ -
خداوندا، هر آرزوی دست‌نیافتنی و گمان‌بد و حسادت که شیطان در دل من می‌افکند را
تذکری برای عظمت خودت قرار ده. (دعایی فردی است)

* وَ تَفَكَّرًا فِيْ قُدْرَتِكَ وَ تَدْبِيْرًا عَلَيَّ عَدُوِّكَ - و تفکری در عظمت قدرت تو، و تدبیر و چاره‌ای
در برابر دشمنت قرار ده. (دعایی فردی است)

* وَ مَا اَجْرِيْ عَلَيَّ لِسَانِيْ مِنْ لَفْظَةٍ فُحْشٍ اَوْ هُجْرٍ اَوْ شْتَمٍ عَرَضٍ اَوْ شَهَادَةٍ باِطِلٍ اَوْ اِغْتِيَابِ
مُؤْمِنٍ غَائِبٍ اَوْ سَبِّ حَاضِرٍ وَ مَا اَشْبَهَ ذَلِكَ - و آنچه که شیطان از لفظ فحش و ناسزا و یا
حرف لغو و یا دشنام عرضی به کسی و یا شهادت باطل و یا غیبت مؤمن غائبی و یا سب و
بدگفتن به شخص حاضری و مانند اینها، بر زبان من جاری سازد را. (دعایی اجتماعی
است)

* نُظْفًا بِالْحَمْدِ لَكَ وَ إِغْرَاقًا فِي الثَّنَاءِ عَلَيْكَ وَ ذَهَابًا فِي تَمَجُّدِكَ وَ شُكْرًا لِنِعْمَتِكَ وَ اعْتِرَافًا بِإِحْسَانِكَ وَ إِحْصَاءً لِمِنَّتِكَ - آنها را سخن حمد برای تو و مبالغه و فزونی ثناء بر تو و سعی در تمجید و بیان عظمت تو و تشکر از نعمات تو و اعتراف به احسان تو و شمارش نعمت‌های خودت، قرار ده و تبدیل کن. (دعایی اجتماعی است)

صلوات دهم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعایی اجتماعی است)

* وَ لَا أَظْلَمَنَّ وَ أَنْتَ مُطِيقٌ لِلدَّفْعِ عَنِّي - چنان کن که مورد ظلم و ستم قرار نگیرم در حالی که تو قادر به دفاع و دفع ستم از من هستی. (دعایی اجتماعی است)

* وَ لَا أَظْلَمَنَّ وَ أَنْتَ الْقَادِرُ عَلٰى الْقَبْضِ مِنِّي - و بر کسی ظلم و ستم نکنم در حالی که تو قادری جلوی مرا از ستم‌گری بازداری. (دعایی اجتماعی است)

* وَ لَا أَضِلَّنَّ وَ قَدْ أَمَكَّنْتَنِي هِدَايَتِي - و گمراه نشوم در حالی که هدایت من برای تو ممکن است. (دعایی اجتماعی است)

* وَ لَا أَفْتَقِرَنَّ وَ مِنْ عِنْدِكَ وَسْعِي - و فقیر نشوم در حالی که گشایش زندگیم از جانب توست. (دعایی اجتماعی است)

* وَ لَا أَطْغَيْنَنَّ وَ مِنْ عِنْدِكَ وَجْدِي - و طغیان و سرکشی نکنم در حالی که توان و قدرت من از آن توست. (دعایی اجتماعی است)

* اَللّٰهُمَّ اِلٰى مَغْفِرَتِكَ وَفَدْتُ وَ اِلٰى عَفْوِكَ قَصَدْتُ وَ اِلٰى تَجَاوُزِكَ اسْتَقْتُ وَ بِفَضْلِكَ وَثِقْتُ - خداوندا، به سوی مغفرت و آمرزش تو کوچ کرده‌ام، و به سوی عفو تو قصد کرده‌ام، و به سوی گذشت تو مشتاق شده‌ام، و به فضل و احسان تو اعتماد کرده‌ام. (دعایی فردی است)

* وَ لَيْسَ عِنْدِي مَا يُوْجِبُ لِي مَغْفِرَتَكَ - در حالی که در نزد من چیزی نیست که موجب مغفرت تو باشد. (دعایی فردی است)

* وَلَا فِي عَمَلِي مَا اسْتَحِقُّ بِهِ عَفْوِكَ - و در عمل من کاری نیست که به خاطر آن مستحق عفو تو باشم. (دعایی فردی است)

* وَمَا لِي بَعْدَ أَنْ حَكَمْتُ عَلَى نَفْسِي إِلَّا فُضِّلْتُ - و پس از این حکم که من خود درباره خویش کرده‌ام چیزی (کار مقبولی و امیدی) جز فضل و احسان تو ندارم. (دعایی فردی است)

صلوات یازدهم

* فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - پس بر محمد و خاندان او درود فرست (دعایی اجتماعی است)

* وَتَفَضَّلْ عَلَيَّ - و بر من تفضل کن (و منت بیه و دستگیر من باش). (دعایی فردی است)

* اَللّٰهُمَّ وَ اَنْطِقْنِي بِالْهُدٰى وَ اَلْهَمْنِي التَّقْوٰى وَ وَفَّقْنِي لِلَّتِي هِيَ اَرْكَى وَ اسْتَعْمِلْنِي بِمَا هُوَ اَرْضٰى - خداوندا زبان مرا به سخن هدایت گویا ساز، و به تقوا و شرم ملهم نما، و به آنچه که پاکیزه‌تر است موفق دار، و به کاری که پسندیده‌تر است بگمار. (دعایی فردی و اجتماعی است)

* اَللّٰهُمَّ اسْلِكْ بِي الطَّرِيْقَةَ الْمُنْتَلٰى وَ اجْعَلْنِيْ عَلٰى مِلَّتِكَ اَمُوْتُ وَ اَحْيَا - خداوندا، مرا به بهترین طریقت و راه ببر و مرا چنان کن که به ملت و دین تو بمیرم و زنده شوم. (دعایی فردی است)

صلوات دوازدهم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعایی اجتماعی است)

* وَ مَتَّعْنِي بِالْاِفْتِصَادِ، وَ اجْعَلْنِي مِنْ اَهْلِ السَّدَادِ وَ مِنْ اَدِلَّةِ الرَّشَادِ وَ مِنْ صَالِحِ الْعِبَادِ وَ اِزْرِقْنِي فَوْزَ الْمَعَادِ وَ سَلَامَةَ الْمَرْصَادِ - و مرا از روش میانه‌روی بهره‌مند ساز، و در زمره اهل صواب و درستی قرار ده، و از راهنمایان به طریق حق، و از بندگان صالح و شایسته خود قرار ده، و رستگاری در معاد و قیامت، و سلامت عبور از کمین‌گاه (دوزخ) را روزی من کن. (دعایی فردی است)

* اَللّٰهُمَّ خُذْ لِنَفْسِكَ مِنْ نَفْسِيْ مَا يَخْلُصُهَا - خداوندا، از نفس من آنچه که باعث خلاص و رهایی آن باشد، برای خود بگیر. (دعایی فردی است)

* وَ اَبْقِ لِنَفْسِيْ مِنْ نَفْسِيْ مَا يُصْلِحُهَا فَاِنَّ نَفْسِيْ هَالِكَةٌ اَوْ تَعْصِمُهَا - و آنچه که از نفس من موجب صلاح و اصلاح آن گردد برای من باقی گذار، زیرا که نفس من در معرض هلاکت است مگر آنکه تو آن را در امان خود نگاه داری. (دعایی فردی است)

* اَللّٰهُمَّ اَنْتَ عَدَّتِيْ اِنْ حَزَنْتُ - خداوندا، هرگاه اندوهناک شوم تو ذخیره و پشتوانه منی. (دعایی فردی است)

* وَ اَنْتَ مُتَّجِعِيْ اِنْ حُرِمْتُ - و هر گاه از همه جا محروم گردم، تو هدف امید منی. (دعایی فردی است)

* وَ بِكَ اسْتِعَاثَتِيْ اِنْ كَرِهْتُ - و هر گاه اندوه و مصیبتی به من روی آورد، استغاثه و التماس من به توست. (دعایی فردی است)

* وَ عِنْدَكَ مِمَّا فَاتَ خَلْفٌ وَ لِمَا فَسَدَ صَلاَحٌ وَ فِيمَا اَنْكَرْتَ تَغْيِيْرٌ - و در نزد توست عوض و جبران هر چه که از دست برود، و اصلاح هر چه که فاسد و تباه شود، و تغییر هر چه که مُنْكَر و ناپسندش می‌داری، تغییرش دهی. (دعایی فردی و اجتماعی است)

* فَاَمُنُّنْ عَلَيَّ قَبْلَ الْبَلَاءِ بِالْعَافِيَةِ وَ قَبْلَ الطَّلَبِ بِالْحِدَاةِ وَ قَبْلَ الضَّلَالِ بِالرِّشَادِ - پس منت بر من گذار، و پیش از بلاء به من عافیت و سلامتی ده، و پیش از طلب و درخواست، به من توانگری ده، و پیش از ضلالت و گمراهی، رشاد و راهنمایی ام ده. (دعایی فردی و اجتماعی است)

* وَ اَكْفِنِيْ مَثُوْنَةَ مَعْرَةِ الْعِبَادِ وَ هَبْ لِيْ اَمْنًا يَوْمَ الْمَعَادِ وَ اَمْنِيْ حُسْنَ الْاِرْشَادِ - و مرا از مؤنت و رنج عیب‌جوئی بندگان / مردم، دور بدار و کفایت کن، و امن و ایمنی روز معاد و واپسین را به من هبه و ارزانی دار، و حُسن ارشاد و راهنمایی نیکو را به من عطا نما. (دعایی اجتماعی است)

صلوات سیزدهم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعایی اجتماعی است)

* وَ اِذْرَا عَنِّيْ بِلُطْفِكَ وَ اغْذِنِيْ بِنِعْمَتِكَ وَ اصْلِحْ لِيْ بِكَرَمِكَ وَ دَاوِنِيْ بِصُنْعِكَ - و بدی‌ها و آسیب‌های حوادث را از من دور ساز، و مرا به نعمت خود تغذیه کن و پپروران، و مرا به کرم وجود خود اصلاح فرما، و به صنوع و چاره خود درد مرا مداوا نما. (دعایی فردی است)

* وَ اَظْلِمْنِيْ فِيْ ذَرَاكَ وَ جَلِّئِنِيْ رِضَاكَ وَ وَفِّقْنِيْ اِذَا اشْتَكَلْتُ عَلَيَّ الْاُمُوْرُ لِاَهْدَاها وَ اِذَا تَشَابَهَتْ الْاَعْمَالُ لِاَزْكَاهَا وَ اِذَا تَنَاقَضَتْ الْمِلَلُ لِاَرْضَاهَا - و مرا در سایه امن و رحمت خود جای ده، و جامه رضایت و خشنودیت را بر من بیوشان، و هنگامی که امور و کارها بر من مشکل و دشوار شود، مرا به درست‌ترین راه‌ها موفق ساز، و هنگامی که اعمال و رفتارها بر من مشتبه گردد، مرا به پاکیزه‌ترین آنها، و هنگامی که ملت‌ها و آئین‌ها، متناقض و متنافی گردد، مرا به آن که بیشتر مورد رضای توست، موفق نما. (دعایی فردی است و اجتماعی است)

صلوات چهاردهم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعایی اجتماعی است)

* وَ تَوَجِّعْنِيْ بِالْكِفَايَةِ وَ سُمَّنِيْ حُسْنَ الْوِلَايَةِ وَ هَبْ لِيْ صِدْقَ الْهِدَايَةِ وَ لَا تَفْتِنِّيْ بِالسَّعَةِ وَ اَمِنْحِنِيْ حُسْنَ الدَّعَةِ - و تاج کفایت و بی‌نیازی از خلق را بر سرم نه، و مرا به حُسن ولایت و سرپرستی در امور بگمار، و به من صدق و درستی هدایت امور، هبه و عطا فرما، و مرا به سعه در مال و منال مفتون نکن و میازمای، و زندگی آسوده و آرام به من عطا نما. (دعایی اجتماعی است)

* وَ لَا تَجْعَلْ عَيْشِيْ كَدًّا كَدًّا وَ لَا تَرُدَّ دُعَائِيْ عَلَيَّ رَدًّا فَاِنِّيْ لَا اَجْعَلُ لَكَ ضِدًّا وَ لَا اَدْعُوْ مَعَكَ نِدًّا - و عیش و زندگی خوش مرا در رنج و مشقت مستمر قرار مده، و دعا و درخواست مرا اجابت ناکرده به من باز مگردان، زیرا که من ضدّ و همتایی برای تو قرار نمی‌دهم، و همراه با تو، رقیب و مانندی را نمی‌خوانم و از او چیزی نمی‌خواهم. (دعایی فردی است)

صلوات پانزدهم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعایی اجتماعی است)

* وَ اَمْنَعْنِي مِنَ السَّرْفِ وَ حَصِّنْ رِزْقِي مِنَ التَّلْفِ وَ وَفِّرْ مَلَكَتِي بِالْبِرْكَهٖ فِيهِ - و مرا از اسراف و اسراف کاری بازدار، و رزق و روزی مرا از تلف و تباهی حفظ کن، و دارایی ام را با برکت دادن به آن بیافزا. (دعایی اجتماعی است)

* وَ اَصِبْ بِي سَبِيْلَ الْهُدَايَةِ لِلْبِرِّ فَيَمَّا اُنْفِقُ مِنْهُ - و مرا در انفاق از آن دارایی در امور بَرّ و خیر، به راه هدایت و درستی رهنمون باش. (دعایی اجتماعی است)

صلوات شانزدهم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعایی اجتماعی است)

* وَ اَكْفِنِيْ مُوْنَةَ الْاِكْتِسَابِ - و مرا از مشقت و سختی کسب و تحصیل روزی کفایت کن (یعنی کسب و کار مرا بدون مشقت و سختی قرار ده). (دعایی اجتماعی است)

* وَ اِرْزُقْنِيْ مِنْ غَيْرِ اِحْتِسَابٍ - و از غیر راه حساب و کتاب (یعنی از جاهایی که گمان نمی برم و تصوّر نمی کنم) مرا روزی ده. (دعایی اجتماعی است)

* فَلَا اَسْتَعِيْلُ عَنْ عِبَادَتِكَ بِالطَّلَبِ وَ لَا اَحْتَمِلُ اِصْرَ تَبِعَاتِ الْمَكْسَبِ - تا با دویدن به دنبال کسب و کار سخت و شاق، از مشغولیت به عبادت تو باز نایستم، و سنگینی پیامدها و وبال کسب روزی را متحمل نگردم و به دوش نکشم. (دعایی اجتماعی است)

* اَللّٰهُمَّ فَاطْلِبِنِيْ بِقُدْرَتِكَ مَا اَطْلُبُ وَ اَجْرِنِيْ بِعِزَّتِكَ مِمَّا اُزْهَبُ - خداوندا، به قدرت و توانایی خودت آنچه را که از تو طلب می کنم برآورده گردان، و به عزّت و عظمت خودت از آنچه که می ترسم و بیمناکم، مرا در پناه خود جای ده و پناه ده. (دعایی فردی است)

صلوات هفدهم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعایی اجتماعی است)

* وَصُنْ وَجْهِيْ بِالْيَسَارِ وَلَا تَبْتَدِلْ جَاهِيْ بِالْاِقْتَارِ - و آبرویم را با یسر و یسار و توانگری مصون بدار، و جاه و منزلتم را با تنگدستی پست و خوار مکن. (دعایی اجتماعی است)

* فَاسْتَرْزُقْ اَهْلَ رِزْقِكَ وَاسْتَعْطِيْ شِرَارَ خَلْقِكَ - که از روزی خواران تو طلب روزی کنم، و از آشرا مخلوقات تو خواهش عطا و کمک نمایم. (دعایی اجتماعی است)

* فَافْتِنَنِيْ بِحَمْدِكَ مَنْ اَعْطَانِيْ، وَ اُبْتَلِيْ بِدَمِّ مَنْ مَنَعَنِيْ وَ اَنْتَ مِنْ دُونِهِمْ وَ لِيْ الْاِعْطَاءُ وَ الْمَنْعُ - تا به حمد و ستایش آن که به من عطا کرده فریفته شوم، و به مذمت و نکوهش آنکه از من دریغ نموده مبتلا گردم، در حالی که تو، و نه آنها، صاحب حقیقی بخشیدن و منع کردن هستی. (دعایی اجتماعی است)

صلوات هیجدهم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعایی اجتماعی است)

* وَ اَزْرُقْنِيْ صِحَّةً فِيْ عِبَادَةٍ وَ فِرَاحاً فِيْ زَهَادَةٍ وَ عِلْماً فِيْ اسْتِعْمَالٍ وَ وِرْعاً فِيْ اِجْمَالٍ - و مرا صحت و تندرستی در عبادت، و فراغت و فارغ‌بالی در زهد و پارسایی، و علمی توأم با عمل و عمل‌ورزی، و ورع و پرهیزکاری‌ای همراه با میانه‌روی، روزی‌ام کن. (دعایی اجتماعی است)

* اَللّٰهُمَّ اخْتِمْ بَعْفُوكَ اَجَلِيْ وَ حَقِّقْ فِي رَجَائِ رَحْمَتِكَ اَمَلِيْ - خداوندا، عمر مرا با عفو خود به پایان بر، و امل و آرزویم در امید به رحمت تو را محقق ساز. (دعایی فردی است)

* وَ سَهِّلْ لِيْ بُلُوغَ رِضَاكَ سُبُلِيْ وَ حَسِّنْ فِيْ جَمِيعِ اَحْوَالِيْ عَمَلِيْ - و راه‌هایم در رسیدن به رضا و خوشنودی خودت را آسان گردان، و در همه حالات و احوالم، اعمالم را نیکو و پسندیده ساز. (دعایی فردی است)

صلوات نوزدهم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعایی اجتماعی است)

* وَ نَبِّهْنِي لِذِكْرِكَ فِيْ اَوْقَاتِ الْغَفْلَةِ وَ اسْتَعْمِلْنِيْ بِطَاعَتِكَ فِيْ اَيَّامِ الْمُهْمَلَةِ - و در اوقات غفلت، مرا متنبه و متوجه ذکر و یاد خود کن، و در ایام مُهملت و فرصت، مرا به طاعت خود بگمار. (دعایی فردی است)

* وَ اَنْهَجْ لِيْ اِلَى مَحَبَّتِكَ سَبِيْلًا سَهْلًا سَهْلَةً اَكْمِلْ لِيْ بِهَا خَيْرَ الدُّنْيَا وَ الْاٰخِرَةِ - و به سوی محبت خود، راهی هموار و سهل، پیش روی من بگشای، و به وسیله آن خیر دنیا و عقبا را برای من به کمال رسان. (دعایی فردی است)

صلوات بیستم

* اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ - خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست. (دعایی اجتماعی است)

* كَأَفْضَلِ مَا صَلَّيْتَ عَلٰى اَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ قَبْلَهُ وَ اَنْتَ مُصَلِّ عَلٰى اَحَدٍ بَعْدَهُ - بر محمد و خاندانش درود فرست همانند بهترین صلوات و درودی که پیش از او بر کسی از مخلوقات خود فرستاده‌ای، و بعد از او بر کسی خواهی فرستاد. (دعایی اجتماعی است)

* وَ اَتَنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ فِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَ قِنِي بِرَحْمَتِكَ عَذَابَ النَّارِ - و ما را در دنیا حسنه و عطایی نیکو عطا فرما، و در آخرت هم حسنه و عطایی نیکو مرحمت فرما، و به رحمت و مرحمت خویش مرا از عذاب آتش دوزخ نگاه دار و بازدار. (دعایی فردی است)

نتیجه‌گیری

از مطالعه و بررسی تفصیلی بندهای این دعای شریف، مطالب زیر به دست می‌آید:

* گفت‌وگو با خداوند را با درخواست درود بر محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و خاندان طاهر او شروع و در ادامه آن تکرار می‌کنیم.

* دعای شریف با درخواست‌های مربوط به امور ایمانی و معنوی و روحانی از قبیل اکمل الایمان، افضل الیقین، احسن النیات و احسن الاعمال و اصلاح فساد افکار و اخلاق و اعمال شروع شده، آنگاه در ادامه به درخواست‌های جمعی و اجتماعی مرتبط با بستگان، معاشران، صاحب‌منصبان و قدرتمندان و ثروتمندان و امثال آنها رسیده و در انتها مجدداً به درخواست‌های معنوی فردی مربوط به آخرت و معاد و ملاقات با خداوند، در حالت رضا و یا خشم او رسیده و به پایان می‌رسد.

* از دعاهای شریف می‌آموزیم که درخواست‌های فردی و شخصی و ایمانی از خداوند هستی، اگرچه لازم است ولی کافی نیست. باید با درخواست خیر برای قوم و خویش و فامیل و اقربا و عشیره و اهل بلد و سرزمین همراه باشد. خیر همگانی و عمومی و جمعی، به فرد هم می‌رسد در حالی که خیر فردی و انفرادی معلوم نیست جمع و جامعه را هم دربر گیرد. از این رو رویه عزلت، خلوت‌گزینی، دوری از مردم به بهانه رسیدن به رضایت‌مندی و قرب خداوند، حالتی مذموم و مطرود است همانگونه که غرق در جمع و جماعت و جامعه شدن و از امور معنوی و روحانی و ایمانی خود غفلت ورزیدن، حالتی نامقبول و ناصواب می‌باشد. نباید پنداشت جمله عامیانه و عوامانه «می بخور، منبر بسوزان، مردم‌آزاری مکن» همه دین است، بلکه باید گفت «پاک طینت باش و عمل صالح داشته باش، و نه می بخور، و نه منبر بسوزان و نه مردم‌آزاری بکن». همچنانکه در دعای شریف آمده احسن الاعمال داشته باش و اهل برّ و خیر رساندن به مردم باش و باطنت را همانند ظاهرت از فسق و فجور و فساد پاک و پیراسته کن و با ارتباط قلبی و باطنی با خداوند کریم لذت قرب به او را حس کن.

* بخش‌های اجتماعی در دعای شریف گسترده و فراگیر بوده و همه عرصه‌های زندگی جمعی از قدرت و ثروت گرفته تا منزلت و حیثیت و آبرو را شامل می‌شود و در همه این عرصه‌ها، درخواست‌های خیرخواهانه و انسانی حضرت امام علی بن الحسین السجاد علیه السلام جداً چشمگیر و تحسین‌برانگیز است. بدان امید که همگانی و فراگیر شود.

* و در نهایت، رحمت و شفقت و عطوفت از همه بندهای این دعای روح بخش آشکار است و به چشم می‌خورد؛ یعنی در واقع رویکردی که اعضای جامعه مسلمانی و ایمانی را بخش‌هایی متعاون و متعاضد و یاری‌گر همدیگر می‌خواهد و یکپارچگی و انسجام و اتحاد و همبستگی آنها در طول زندگی پرشتاب و نشیب‌شان را طلب می‌کند. یعنی مدینه سالمه، مسلمة، متسالمه، متعاونة، راضیه مرضیه، عالمة، فاضلة.

منابع

۱. بلاغی، صدرالدین (۱۳۸۰). ترجمه صحیفه کامله سجّادیه. دارالکتب الاسلامیه. چاپ اول.
۲. تقی‌زاده داوری، محمود (۱۳۸۸). «إلهیات اجتماعی شیعه». دوفصلنامه تخصصی - پژوهشی إلهیات اجتماعی. سال اول. شماره اول. بهار و تابستان. ص ۷-۳۶.
۳. تقی‌زاده داوری، محمود (۱۳۹۹). درآمدی بر إلهیات اجتماع. قم: انتشارات شیعه‌شناسی.
۴. تقی‌زاده داوری، محمود (۱۳۷۳). مسایل جامعه‌شناسی از دیدگاه امام علی علیه السلام. تهران: بنیاد نهج البلاغه.
۵. شریف رضی (بی‌تا). نهج البلاغه. صبحی صالح. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه.
۶. شیخ طوسی، محمد بن الحسن (۱۳۹۸). کتاب رجال. چاپ نهم، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۷. شیخ طوسی، محمد بن الحسن (بی‌تا). کتاب فهرست. قم: منشورات شریف رضی.
۸. شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان عکبری بغدادی (۱۴۱۶ هـ). الارشاد. قم: مؤسسه آل‌البیت لإحياء التراث.
۹. طباطبایی، محمدحسین (بی‌تا). المیزان. ج ۴. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه.
۱۰. فلسفی، محمدتقی (۱۳۹۸). شرح و تفسیر دعای مکارم الاخلاق از صحیفه سجّادیه. ۳ جلد. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۱. لگنهاوسن، محمّد (۱۴۰۱). جستارهایی در إلهیات اجتماعی. ترجمه منصور نصیری. تهران: انتشارات هرمس.
۱۲. نجاشی، احمد بن علی (۱۴۰۹ هـ). کتاب رجال. قم: چاپ انتشارات اسلامی.